

În final, se atașează câteva anexe sub forma unor tabele, pentru a susține demonstrația printr-o „bază documentară”, conform intenției „metodologice” enunțate anterior de autoare, de „redare în anexă a tuturor cazurilor de sinucidere depistate în cadrul a două lucrări” (p. 445). Este vorba de astfel de cazuri extrase din lucrările lui Cicerone Ionițoiu și Ion Gavrilă-Ogoranu, fără a justifica însă opțiunea pentru aceste lucrări. Se discută mult prea sumar în ce măsură acestea sunt relevante, din perspectiva surselor care stau la baza lor. Tabelul I cuprinde 35 de „cazuri de sinucidere realizate”, dar la rubrica „apartenența politică” există doar doi legionari și un posibil legionar, ceilalți având o apartenență neprecizată sau aparținând altor grupări (de ce au trebuit incluși și aceștia?). Dar și în cazul celor doi legionari, plus unul posibil, condițiile sinuciderii sunt suspecte, după cum reiese din rubricile „modul de sinucidere”, „motivul sinuciderii” și „observații”. Prin urmare, ne întrebăm: Care e până la urmă demonstrația autoarei? Din cei 35 de subiecți contabilizați s-ar putea să nu existe niciun legionar sinucigaș. Același tablou îl înfățișează și Tabelul II, al „Încercărilor nereușite” de sinucidere, ce inventariază opt cazuri, dintre care trei de legionari. Tabelul al III-lea conține 34 de cazuri de „sinucidere embrionară”, din care patru legionari și un posibil legionar. Aceleași întrebări de mai sus: Ce rost a avut așezarea la un loc a legionarilor și ne-legionarilor într-un tabel de natură a argumenta problematicile dezbătute în legătură cu sinuciderea legionară, exclusiv? În ce măsură actele înregistrate sunt veridice, mare parte dintre ele având loc în condiții suspecte? De asemenea, informațiile prezentate aici trebuie luate cu circumspecție. De exemplu, în cazul lui Valeriu Gafencu, la rubrica „modul de sinucidere” stă notat: „refuzul îngrijirii medicale condiționate”, iar la rubrica „motivul sinuciderii” – exact același lucru (?) Totuși, la penitenciarul de la Târgu Ocna, Valeriu Gafencu a oferit streptomicina (pentru tratarea TBC-ului pulmonar, osos și ganglionar de care suferea) pastorului protestant de origine evreiască Richard Wurmbbrandt, care suferea de aceeași boală. De condiționare nu se poate vorbi decât în măsura în care Gafencu primise streptomicina de la un alt deținut, Victor Stratan, cu o formă mai puțin severă de TBC, care a avut inițial obiecții față de intenția lui Gafencu de a ceda medicamentul mai departe. În acest context, Gafencu a cerut să nu fie condiționat. Până la urmă, Gafencu „s-a condamnat” pe sine la moarte, salvându-l pe Wurmbbrandt. Am făcut această digresiune pentru a arăta că informațiile cuprinse în tabelele studiului pot fi, dacă nu eronate, cel puțin evazive, deși înțelegem că, în lumina conținutului studiului, jertfa lui Gafencu e tot o „sinucidere embrionară”.

Una peste alta, tentativa de a dedica acestui domeniu cele două volume este salutară, confirmând amploarea pe care studierea fenomenului a căpătat-o în ultimii ani, dacă ne gândim doar la unul dintre tomurile *Caietelor de antropologie istorică* (5-6, Cluj-Napoca, 2004) și la anunțatul număr, pentru anul în curs, al revistei *Xenopoliana*, dedicate aceluiași domeniu. În același timp însă, domeniul ni s-a părut, cel puțin în lumina aruncată de volumele mai sus prezentate, ca fiind ușor dilatat și necesitând imperios o abordare sintetică, o privire panoramică cu rol de limpezire.

TUDOR ROȘU

Zenovie Păclișanu, *Biserica și românismul. Studiu istoric*, ediție îngrijită de Ioan Țimbuș, Târgu-Lăpuș, Galaxia Gutenberg, 2005, 130 p. + [1] f.

La puțin timp după tipărirea, sub pseudonimul Iustin Volbură, în revista clujeană *Răvașul*¹, a textului cu nenumărate implicații culturale, naționale și politice, intitulat, simplu dar convingător, *Biserica și românismul*, preotul greco-catolic și istoricul Zenovie Păclișanu îl va

¹ Iustin Volbură, *Biserica și românismul*, în *Răvașul*, Cluj, VIII, 4-5, 6-7, 8, aprilie-august 1910, p. 131-139, 222-246, 263-281.

reedita, tot în Cluj, în anul 1910, la Tipografia „Carmen” - Petru B. Barițiu, pe parcursul a 60 pagini. Redactat la numai 24 de ani, practic la începutul carierei de cercetător științific a teologului, cu câțiva ani înainte de primirea titlului de Doctor în Istoria Bisericii la Facultatea de Teologie Catolică de la *Alma Mater Viennensis*, lucrarea anticipează, prin subiectul abordat, căruia îi va rămâne credincios o viață de om, vasta și variată problematică din sfera istoriei instituționale și naționale a Bisericii, pe care o va dezbate, pe parcursul anilor, într-o serie de cărți, articole, studii și comunicări, însemnări de lectură, note ori recenzii, înregistrate doar parțial, în perioada dictaturii comuniste, de *Bibliografia Istorică a României*, culminând cu un monument al istoriografiei românești contemporane: *Istoria Bisericii Române Unite*.

Cartea *Biserica și românismul*, pe care o putem încadra, la îndemâna trinomului *context, text și subtext* (dacă agreem formula istoriografică propusă de Paul Ricoeur, Michel Foucault), în prima etapă a discursului istoric al lui Zenovie Pâclișanu¹, este retipărită la 95 de ani de la apariție. Esența discursului istoric, diseminat în paginile cărții, abordează rolul îndeplinit de Biserica Ortodoxă în dezvoltarea vieții culturale și naționale a românilor. Actuala variantă beneficiază de o „Notă asupra ediției” (p. 5-15), pe care am fi dorit-o mai riguroasă, metodologic și conceptual, în care sunt abordate, pe baza unui anumit orizont istoriografic, secvențe precum „Omul și viața” (p. 5-9), respectiv „Opera” (p. 9-15). În ultima secvență, editorul de astăzi, preot și cadru didactic la Universitatea de Nord Baia Mare, oferă cititorilor, după o investigație incompletă, „Câteva din lucrările publicate de Z. Pâclișanu în revista *Cultura creștină*”, în alte reviste și edituri, lucrări postume, „Articole despre Zenovie Pâclișanu”. Orizontul bibliografic cu care operează editorul este de departe incomplet²! În această parte a ediției, s-ar fi impus o mai mare rigoare culturală și științifică, într-un necesar efort bilanțier din perspectivă istoriografică, pe care-l merită preotul, istoricul, funcționarul superior și, nu în ultimul rând, diplomatul Zenovie Pâclișanu, ignorat din binecunoscute motive – apartenența la Biserica Greco-Catolică – de discursul oficial din perioada Dictaturii comuniste!

Ediția pr. lect. univ. dr. Ioan Tîmbuș este, „de jure et de facto”, o reproducere tipografică a textului publicat, inițial, în deceniul 2 al secolului al XX-lea, la Cluj: I. „Introducere” (p. 17-22); II. „Introducerea creștinismului la români și starea bisericească a românilor până la sfârșitul veacului al XIV-lea” (p. 23-32); III. „Activitatea culturală a Bisericii române de la întemeierea ierarhiei până la sfârșitul sec. al XVI-lea” (p. 33-48); IV. „Activitatea culturală a Bisericii de la sfârșitul veacului al XVI-lea până la începutul veacului al XIX-lea” (p. 49-91); V. „Rolul clerului înalt” (p. 92-97); VI. „Starea preoțimii de rând” (p. 98-104); VII. „Chestiuni mărunte” (p. 105-109); VIII. „Încheiere” (p. 110-111); „Bibliografie. Operele mai însemnate consultate la acest studiu” (p. 112-114); „Indice de nume și de termeni” (p. 115-130). Pe o astfel de structură se bazează formula istoriografică propusă de autor!

Retipărirea textului lui Zenovie Pâclișanu, *Biserica și românismul*, oferită la începutul mileniului III specialiștilor din domeniul cercetării istorice, iubitorilor istoriei naționale și, nu în ultimul rând, românilor ortodocși și greco-catolici, nu ar fi trebuit să ignore contextul alcătuirii scrierii, situația politică, socială, bisericească și culturală a românilor, nu numai a celor din Ardeal, ci și a celor din Regatul României Libere, starea instituțională a celor două Biserici, Biserica Ortodoxă și Biserica Greco-Catolică. De ce, se pot întreba unii dintre cititori? Cartea lui Zenovie Pâclișanu, respectiv structura interioară a discursului nu pot fi interpretate, așa cum este tentat editorul de acum, doar din perspectiva unor atitudini culturale și istoriografice ale

¹ Iacob Mârza, *Discurs istoric contemporan: Zenovie Pâclișanu (1886-1957)*, ms., 22 p.

² Cf. Fănică Niță, *Istoricul Zenovie Pâclișanu, colaborator la „Cultura creștină” (1911-1926). Contribuții privind Istoria Bisericii Române Unite*, în *Cultura creștină*, V, 2002, nr. 1-2, p. 189-199; Idem, *Istoricul Zenovie Pâclișanu, colaborator la „Cultura creștină” (1936-1944). Preliminarii asupra Istoriei Bisericii Române Unite*, în *loc. cit.*, V, 2002, nr. 3-4, p. 287-297.

istoricului, recte a spiritului său critic, polemic, mereu treaz¹, determinate de apariția lucrărilor preoților și istoricilor Nicolae Dobrescu, *Rolul Bisericii în trecutul românesc*, în *Convorbiri literare*, Iași, 43, iunie 1909, p. 630-648, respectiv C. Cernăianu, *Biserica și românismul*, București, 1909. Ultimul text, redactat de teologul bucureștean, a iscat mai multe polemici, sens în care trebuie înțeleasă și opinia exprimată, în paginile publicației clujene, de către profesorul din Blaj². De fapt, contribuția științifică a lui N. Dobrescu a fost, din perspectivă istoriografică, deja stabilită³.

Pornind de la conținutul de idei al celor două texte, care discută, la îndemâna unui anumit orizont istoriografic, tipic pentru deceniul I al secolului trecut, importanța multiplă îndeplinită de Biserica Ortodoxă în istoria românilor din evul mediu până în primii ani ai secolului al XIX-lea, profesorul blăjean își spune punctul de vedere asupra rolului Bisericii, instituție reprezentativă pentru civilizația românească veche și modernă, care a desfășurat o intensă activitate culturală (pentru care se pot stabili și repere continentale), fără să uite statutul social și politic al slujitorilor ei, de la clerul înalt până la preoții din universul rural. Cronologic, ne aflăm, din unghiul de vedere al istoriei românilor ardeleni, în deceniul în care a apărut cartea lui Zenovie Pâclișanu, în plină ofensivă a politicii de deznaționalizare, desfășurată pe diferite căi (din acest punct de vedere, unele din lucrările istoricului american Keith Hitchins fiind reprezentative). Biserica a fost – și nu comunicăm nici o noutate! –, pentru românii ardeleni, singurul cadru legal acceptat de autoritățile austro-ungare pentru desfășurarea unor acțiuni culturale și politice, în speță naționale. Să nu uităm că va mai trece aproape un deceniu până la Unirea de la Alba Iulia, de la 1 Decembrie 1918, când Transilvania se va uni, „pro aeternitate”, cu Regatul României Libere. Ca să încheiem comentariile noastre, la un astfel de context cultural, bisericesc și, nu în ultimul rând, politic, trebuie raportat discursul istoric al lui Zenovie Pâclișanu cuprins în paginile cărții *Biserica și românismul*, care ilustrează și un anumit stadiu bibliografic – pe care l-am fi dorit completat și, firește, comentat de editorul modern! – al problemei raportului dintre Biserica și naționalism, în măsura în care istoricul din deceniul I al secolului al XX-lea s-a gândit, atunci când a folosit termenul de *românism*, la *naționalism*, respectiv la *națiune*⁴.

În fond, ne-am fi așteptat ca, în „Notă asupra ediției”, comentată acum în spiritul principiului lui Tacitus „Sine ira et studio quorum causas procul habeo”, să fi aflat, în ce măsură, la îndemâna stadiului istoriografic românesc al problemei de la începutul mileniului 3, există un răspuns plauzibil, cu acoperire documentară și interpretativă, la întrebarea atât de actuală a lui Zenovie Pâclișanu din capitolul VIII, intitulat *Încheiere*. „Se va putea ridica Biserica românească, în viitor – eliberându-se din cătușele politicianismului, care o sugrumă azi, cum s-a

¹ Vezi, mai nou: Iacob Mârza, Fănică Niță, *Spirit critic în scrisul istoric al lui Zenovie Pâclișanu. Studiu de caz: Cultura creștină, 1912*, în *Centru și periferie. Lucrările colocviului național, Bistrița, 23-25 aprilie 2004*, coord. Corneliu Gaiu, Horațiu Bodale, Cluj-Napoca, Accent, 2004, p. 299-306.

² *Răvașul*, VIII, 4-5, aprilie-martie 1910, p. 222: „Studiul cu acest titlu al D-lui C. Cernăianu, licențiat în teologie din București, a produs oarecare senzație și a provocat și câteva polemici. Dar acestea n-au luminat chestiunea întru nimic. Colaboratorul nostru cunoscut, Iustin Volbură, face cea mai bună recensiune cărții D-lui Cernăianu prin faptul că supune întreaga chestiune unui nou și serios studiu din care adevărul va ieși limpezit”.

³ *Enciclopedia istoriografiei românești*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 127; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*, București, Univers enciclopedic, 1996, p. 147-148.

⁴ Cf., de pildă, Guy Hermet, *Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa*, traducere de Silvia Dram, prefață de Alexandru Zub, Iași, Institutul European, 1997; Pompiliu Teodor, Nicolae Bocșan ș.a., în *Națiunea română. Geneză. Afirmare. Orizont contemporan*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984; N. Bocșan, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat. Secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1997.

eliberat de ale slavismului și grecismului – la înălțimile, de unde zborul se îndreaptă maiestos spre culmile adevăratei culturi? Sau cu alte cuvinte: *fi-va Biserica adevărată, așa cum trebuie să fie după rânduiala lui Isus Cristos?* (p. 111). Aceasta cu atât mai mult, cu cât editorul de astăzi al lui Zenovie Pâclișanu este, înainte de toate, de formație teologică, iar Editura Galaxia Gutenberg promovează, în principal, o astfel de literatură.

IACOB MÂRZA

Lucian Nastasă, *Intellectualii și promovarea socială (Pentru o morfologie a câmpului universitar)*, Cluj-Napoca, Limes, 2004, 224 p.

Dacă prin inteligenta lucrare, la origine teză de doctorat în Istorie, *Generație și schimbare în istoriografia română (sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, dr. Lucian Nastasă, cercetător științific principal la Academia Română, Filiala Cluj-Napoca, Institutul de Istorie „George Bariț”, s-a impus în agora istoricilor români contemporani ca un avizat cunoscător al discursului istoric modern, pe firul evoluției lui firești și continentale, odată cu actuala și surprinzătoarea investigație, în care ne propune o provocatoare formulă istoriografică cu privire la o anumită morfologie a câmpului universitar românesc, din perspectiva raportului dintre *intellectualii și promovarea socială în secolele XIX-XX*, dovedind o certă aplicație pentru abordarea sociologică a istoriei. Din acest punct de vedere, subscviam la mobilizatoarea invitație la lectură, lansată în cunoștință de cauză de istoricul Ovidiu Pecican în inteligentul „Cuvânt înainte” (p. 9-13), extrem de utilă în efortul cititorului de a pătrunde în captivantul univers intelectual și social propus de această carte a harnicului și talentatului istoric Lucian Nastasă, care a participat la editarea unor texte reprezentative din moștenirea culturală rămasă de pe urma lui Vasile Pârvan, Ilie Minea, Victor Slăvescu și a publicat, în colaborare, mai multe volume cu documente asupra istoriei țiganilor, germanilor și maghiarilor din România contemporană.

Ferm convins că investigațiile interdisciplinare sunt, în această etapă a dezvoltării discursului istoric românesc, absolut necesare, dr. Lucian Nastasă ne propune, după cum reiese și din convingătorul „Argument” (p. 7-8), o formulă istoriografică incitantă asupra istoriei intelectualității românești, nu dintr-o perspectivă triumfalistă, ci pe firul evidențierii „mecanismelor de formare, selecție și integrare a elitelor, a strategiilor carierei, a modelelor cooptării și promovării etc.” (p. 7). Cititorii vor fi surprinși că, pe măsură ce vor înainta în lectura volumului, care adună o suită de articole, comunicări ori studii, publicate sau inedite (cf. și „Nota bibliografică”, p. 224), nu-l mai pot lăsa din mână, din cauza ineditului discursului, care depășește cu mult farmecul informației istorice obișnuite, dar și din cauza stilului adoptat de autor, care captează atenția cititorului educat pentru aprecierea domeniului tutelat de zeița Clio.

În efortul de a ne oferi câteva direcții credibile în ceea ce privește o morfologie a lumii universitare românești din secolele XIX-XX, Lucian Nastasă urmărește problematica investigației sale, pe cât de moderne, pe atât de insolite, din unghiul de vedere al binomului *intelectual și promovarea socială*. Convingătoare rămân, sub aspectul investigației interdisciplinare, cele trei secvențe mari ale volumului: I) „Genealogia între știință, mitologie și monomanie”; „Mecanisme de selecție și integrare a elitei universitare românești. Alianțele familiale”; „Strategii matrimoniale în mediul universitar românesc la sfârșitul secolului al XIX. Cazul Nicolae Iorga”; „Pentru o istorie a cuplurilor în mediul intelectual românesc” (p. 14-103); II) „Teohari Antonescu: un destin neîmplinit”; „A. D. Xenopol și școala critică”; „Lucian Blaga – avaturile unei catedre universitare” (p. 104-152); III) „Universitățile germane și formarea elitei intelectuale românești (1864-1944). Reflecții memorialistice”; „Geneza a două universități